

Deontologie și Integritate academică

4. MARI TEORII ETICE DIN ISTORIA FILOSOFIEI.

ETICA VIRTUȚII, DEONTOLOGISMUL, UTILITARISMUL ȘI PRESCRIPTIVISMUL UNIVERSAL

Etică și societate

- ▶ Dezvoltarea „teoriilor etice” sau a argumentărilor raționale privitoare la probleme de etică, trebuie privită într-un dublu context:
 - ▶ În context social – prin raportare la valorile specifice unei anumite societăți.
 - ▶ În context istoric – prin raportare la valorile specifice unei anumite perioade istorice.
- ▶ Motivul acestui fapt este că etica este o disciplină care vizează omul în contextul său social și în interacțiunea cu alții, nu în singurătate căminului său privat.
- ▶ Consecință: în ceea ce privește latura socială, observăm că nu există o „etică absolută”, valabilă în orice societate, deoarece fiecare societate în parte asumă o serie de valori distincte care pot intra foarte ușor în conflict.

Etica Virtuții

- ▶ Etica virtuții este prima dintre teoriile etice dezvoltate în filosofia occidentală și, în același timp, cea mai longevivă teorie etică.
- ▶ Primele semne ale unei gândiri etice care să aibă în centru virtutea au apărut în Antichitatea timpurie, odată cu poemele homerice.
- ▶ Diverse forme modificate sau rafinare ale eticii virtuții sunt existente și în contemporaneitate.
- ▶ Întrucât virtutea este privită ca buna potrivire a unui om, obiect sau viețuitoare cu natura sa, în centrul eticii virtuții este ideea de *vocație* sau *menire*.
- ▶ Etica artistică a vocației (pe care o vom discuta în cursul al 6-lea) este o specie a eticii virtuții.

Etica virtuților particulare și etica virtuții universale

- ▶ Privind în istoria filosofiei, putem observa două specii principale ale eticii virtuții:
 - ▶ 1) Etica virtuților particulare - caracterizată de ideea că fiecare om are o menire care trebuie cultivată și dezvoltată, iar setul de virtuți necesare acestei cultivări sunt diferite în funcție de menirea individuală a fiecăruia.
 - ▶ Ex: Etica poemelor homerice, etica protestantă, etica vocației artistice etc.
 - ▶ 2) Etica virtuții universale - caracterizată prin ideea că toți oamenii, priviți ca specie, trebuie judecați din perspectiva *aceleiași definiții a virtuții*, gândită ca *dispoziție habituală dobândită în mod voluntar*.
 - ▶ Ex: Etica aristotelică, etica creștină, eticile neoaristotelice etc.
- ▶ Prima formă a eticii virtuții a fost etica homerică a *menirii divine*, care a fost dusă la forma ei de etică a virtuții universale în epoca clasică a filosofiei grecești de Platon și Aristotel.

Etica virtuții la Aristotel

- ▶ Aristotel dezvoltă o etică a virtuții universale, pornind de la ideea omului ca *ființare dotată cu rațiune*.
- ▶ Virtute = „dispoziție habituală dobândită în mod voluntar, constând în măsura justă în raport cu noi, determinată de rațiune, și anume în felul în care o determină posesorul înțelepciunii practice” (Etica Nicomahică, 1106b)
- ▶ Dispoziție habituală = „ceea ce ne determină să ne comportăm bine sau rău în ceea ce privește afectele”
- ▶ Înțelepciune practică = virtute intelectuală (dianoetică) ce vizează „atingerea supremului bine uman realizabil prin acțiune”

Immanuel Kant și etica deontologică

- ▶ Immanuel Kant a dezvoltat primul sistem de *etică deontologică* din istoria filosofiei.
- ▶ În centrul eticii kantiene stă ideea că intențiile dau caracterul moral al unei acțiuni sau decizii, nu consecințele.
- ▶ Ceea ce face, în viziunea lui Kant, ca o acțiune să fie morală este faptul că ea izvorăște din **voința bună**, care este *temeiul eticii și, în același timp, idealul către care trebuie să se îndrepte rațiunea practică.*
- ▶ Voința bună = actul volitiv orientat către valoarea binelui.
- ▶ Problema principală este însă că noi nu suntem înzestrați cu o voință bună de la natură, ci suntem în căutarea continuă a fericirii.

Autonomia rațiunii și conceptul de datorie

- ▶ Întrucât omul nu are o voință bună de la natură, el trebuie să își impună singur acest ideal.
- ▶ Impunerea unor reguli de comportament moral, făcute din **datorie** și nu de dragul consecințelor, își are condiția de posibilitate în ceea ce Kant numește **libertate** și **autonomie a rațiunii**.
- ▶ Rațiunea practică, are capacitatea și obligația etică să suspende căutarea naturală a fericirii cu ajutorul conceptului de **datorie morală** și de **imperativ categoric**.
- ▶ **Datorie** = voința bună supusă anumitor constrângeri subiective ce provin din autonomia rațiunii.
- ▶ **Imperativ categoric** = forma universală a legii morale pe care rațiunea și-o dă sieși pentru a ajunge la *voința bună*.

Acțiunea conformă datoriei vs. din datorie

- ▶ În funcție de raportarea subiectivă la consecințele acțiunii, Immanuel Kant distinge două tipuri de acțiune morală:
 - ▶ 1) Acțiunea conformă datoriei = acțiunea de conformitate cu legea morală dată sieși de rațiunea umană, care implică însă și niște scopuri egoiste.
 - ▶ Ex. Acțiunea de a salva pe cineva de la înec pentru a obține o recompensă.
 - ▶ 2) Acțiunea din datorie = acțiunea făcută fără raportare la scopuri egoiste, doar din datorie pentru legea morală.
 - ▶ Ex. Acțiunea de a salva pe cineva de la înec fără a spera la recompense.
- ▶ Dintre aceste două forme ale acțiunii morale, prima corespunde laturii *deontologice* a eticii, pe când ce din urmă corespunde laturii *de integritate* a eticii.

Formulele imperativului categoric

- ▶ Imperativul categoric este enunțat de Immanuel Kant în patru formule:
 - ▶ 1) Formula legii universale: „acționează doar după acea maximă prin care poți voi totodată ca ea să devină lege universală” .
 - ▶ 2) Formula inteligibilă a legii universale: „O voință absolut bună este aceea a cărei maximă se poate conține întotdeauna pe sine considerată ca lege universală”
 - ▶ 3) Formula scopului în sine: „Toate ființele raționale stau sub legea conform căreia fiecare dintre ele nu trebuie să se trateze pe sine și nu trebuie să-i trateze pe toți ceilalți niciodată numai ca mijloc, ci de fiecare dată totodată ca scop în sine”
 - ▶ 4) Formula autonomiei voinței: „Să nu alegi decât astfel încât maximele alegerii tale să fie totodată cuprinse în același act volitiv ca lege universală.”

Utilitarismul și doctrina fericirii

- ▶ Primele forme ale utilitarismului sau, cum a mai fost el numit, “etica fericirii”, s-au dezvoltat în secolul al XVIII-lea în spațiul anglo-saxon.
- ▶ În timpul lui Kant, etica fericirii era una dintre cele mai bine reprezentate teorii etice în Germania și Franța.
- ▶ “Canonul” gândirii utilitariste a fost sistematizat abia în anul 1861 de către John Stuart Mill, prin lucrarea sa *Utilitarismul*.
- ▶ Filosofia utilitaristă în forma expusă de J. S. Mill este și la ora actuală una dintre cele mai folosite teorii în raționarea morală în spațiul academic anglo-saxon, cu multe forme derivate, cum ar fi prescriptivismul moral al lui R. M. Hare sau altruismul eficace al lui Peter Singer.

Principiul utilității și originile sale în gândirea economică

- ▶ În inima sistemului etic utilitarist stă *principiul utilității*, care spune că o acțiune în genere este bună (i.e. Morală), *dacă maximizează nivelul general de fericire în societate*.
- ▶ Principiul utilității își are originea în economie și, mai exact, în opera lui Adam Smith, deoarece se întemeiază pe un fel de calcul cost-beneficiu specific gândirii economice.
- ▶ Criteriul suprem al moralității luat în considerare de utilitarism este *plăcerea produsă de o decizie etică în toți cei implicați - fie ei agenți sau pacienți morali*.
- ▶ După cum se poate lesne observa, spre deosebire de etica kantiană, concentrată asupra intențiilor (v. Ideea de “voință bună”), utilitarismul plasează întreaga încărcătură morală a unei acțiuni pe *consecințele sale*.

Sanctiunile morale - distincția deontologie/integritate în utilitarism

- ▶ Conform utilitarismului lui Mill, putem vorbi despre două tipuri de sancțiuni morale, care corespund celor două laturi ale moralității evidențiate încă de la începutul cursului:
 - ▶ 1) Sanctiune externă = acel tip de sancțiuni impuse din exterior, care “constau în speranța de a fi prețuiți, precum și teama de a le displace semenilor noștri” (J.S. Mill - *Utilitarismul*)
 - ▶ 2) Sanctiune internă = “o trăire interioară, o durere, mai mult sau mai puțin intensă, care însoțește violarea datoriei și care, în naturile cu adevărat cultivate moral, dă naștere, în cazurile mai serioase, unei rețineri care ia forma imposibilității” (J. S. Mill - *Utilitarismul*)
- ▶ Sanctiunile morale interne corespund laturii de integritate a eticii
- ▶ Sanctiunile morale externe corespund laturii deontologice a eticii

Richard Mervyn Hare și prescriptivismul universal

- ▶ Richard Mervyn Hare, unul dintre cei mai apreciați eticieni contemporani, a fost profesor de filosofie la Universitatea din Oxford între anii 1966 și 1983, timp în care și-a dezvoltat teoria morală cu gândul explicit de a sintetiza toate orientările din etică apărute până la el.
- ▶ Gândirea etică a lui Hare a fost una dintre primele teorii etice care au încercat o aplicare a eticii la realitățile diverselor domenii de cercetare academică prin intermediul așa-numitelor *coduri etice*.
- ▶ La ora actuală, gândirea lui R. M. Hare încă este una dintre cele mai folosite modele de raționare morală din lumea anglo-saxonă și stă la baza organizării instituționale a comisiilor de etică din instituțiile universitare occidentale.

Cele două paliere de construcție a unei teorii etice

- ▶ Conform gândirii lui Hare, fiecare teorie etică trebuie să aibă două paliere de construcție:
 - ▶ 1) Etica teoretică sau formală = latură a eticii care își propune analiza și clarificarea modului în care folosim principalele concepte ale unei teorii.
 - ▶ 2) Etica de substanță = acea parte a unei teorii etice ce are efect normativ asupra comportamentului nostru și urmăresc “explicarea fenomenului moral și formularea unui canon valid de argumentare și evaluare morală pentru a ști în mod întemeiat ce e moral și ce nu e moral să facem” (Mureșan, *Trei teorii etice*).
- ▶ Etica de substanță are, la rândul său, două nivele:
 - ▶ Nivelul intuitiv-deontologic - modul comun de raționare morală conform unor reguli implicite sau explicite
 - ▶ Nivelul critic - implicat în rezolvarea conflictelor și dilemelor morale.

Judecățile etice ca *prescripții universale și dominante*

- ▶ Analiza logic-formală a limbajului eticii l-a dus pe Hare la concluzia că judecățile etice sunt *prescripții universale și dominante*, ceea ce înseamnă:
 - ▶ 1) Prescriptibilitate - judecățile etice prescriu un model de comportament.
Ex. Ion este sincer (sau bun) - prescrie un comportament spre imitare.
 - ▶ 2) Universalitate - Avem pretenția ca prescripțiile morale să fie universal acceptate.
Ex. Deși “bun”, “sincer”, “corect” și alte atribute morale pot avea un sens dependent de contextul cultural și istoric, ele prescriu toate niște modele de comportament considerate etice.
 - ▶ 3) Dominanța - Prescripțiile judecăților etice sunt “mai tari” decât prescripțiile altor tipuri de judecăți (cum ar fi cele etice).

R. M. Hare și sinteza kantianismului cu utilitarismul

- ▶ Întrucât R. M. Hare are pretenția de a deduce din perspectiva *a priori* a logicii formale *principiul utilității* ca principiu suprem al moralității, teoria lui Hare a fost numită și *utilitarism kantian* sau *utilitarism a priori*.
- ▶ Principiul utilității este acel principiu de comportare morală la care ar ajunge un agent moral perfect informat și rațional, fără preferințe personale și angajamente sociale (un “arhanghel”, în termenii lui Hare).
- ▶ Specialiștii care concep normele etice trebuie să *imite*, pe cât posibil, raționamentul unui “arhanghel” – ceea ce constituie *nivelul critic* al gândirii etice de substanță.
- ▶ Oamenii obișnuiți, în viața de zi cu zi, nu au nevoie de o astfel de raționare complexă, ci aplică norme și cutume morale deja cunoscute în mod intuitiv – ceea ce constituie *nivelul intuitiv-deontologic* al gândirii etice de substanță.